Бондарко // Универсалии и типологические исследования. – М.: Наука, 1974. – С. 54-79.; **11.** *Павлов В.М.* Субъект в безличных предложениях // Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность/неопределенность [Под ред. А.В. Бондарко] – СПб: Наука, 1992. - С.71-100.; **12.** *Баган М.П.* Семантико-синтаксичні параметри безособового вживання особових дієслів у сучасній українській мові: дис. канд.філ. наук: / М.П. Баган. – К., 1999. – 220 с; **13.** *Распопов И.П.* Строение простого предложения в современном русском языке / И.П. Распопов. – М.: Просвещение, 1970. – 191с.; **14.** *Шведова Н.Ю.* О соотношении грамматической и семантической структуры предложения / Н.Ю.Шведова //Славянское языкознание. VII Международный съезд славистов. – М.:, 1973. – С.458-483.; **15.** *Золотова Г.А.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А.Золотова.– М.: Наука, 1982. – 368с.; **16**. *Гак В.Г.* Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М.: Языки рус. культ., 1998. – 768с.; **17.** *Арват Н.Н.* Семантическая структура простого предложения в современном русском языке / Н.Н.Арват. – К.: Вища школа, 1984. – 159с.

Климентова О. (Київ, Україна)

Своєрідність реалізації сакрального діалогу в українській молитві

У статті розглядаються особливості молитовного діалогу, що спирається насамперед на вербалізовані почування адресанта. Значну увагу приділено також комунікативно значущим аспектам мовчання Адресата, яке входить в арсенал засобів вербального впливу.
Ключові слова: *молитва, діалог, емотивна кореляція, засоби вербального впливу.*

В статье рассматриваются особенности молитвенного диалога, который опирается, прежде всего, на вербализованные чувства адресанта. Значительное внимание уделяется также коммуникативно-значимым аспектам молчания адресата, которое входит в арсенал средств вербального воздействия.
Ключевые слова: *молитва, диалог, эмотивная корреляция, средства вербального воздействия.*

The features of the prayer dialog, which is based foremost on the verbal senses of sender are examined in the article. Considerable attention is spared also to the communicative-meaningful aspects of silence of Addressee, which is included in the arsenal of facilities of verbal influence.
Key words: *prayer, dialog, emotive correlation, facilities of verbal influence.*

Феномен молитви впродовж тривалого часу постійно притягує до себе увагу дослідників, які намагаються його різнобічно осмислити.

Молитовні тексти вивчались у широкому спектрі дослідницьких координат: як культурне явище [*Кант Е., Гегель Г., Фейєрбах Л., Соловйов В., Бердяєв М., Франк С. І., Шлеєрмахер Ф., Джемс В., Бубер М., Фрезер Дж., Аверинцев С., Ліхачов Д., Еліаде М., Гудима І.* та ін.], як перекладні

інваріанти [*Верещагін Є., Десницький А., Німчук В., Гуйванюк Н., Прохватилова О.* та ін.), як інструменти автотрансформації [*Бондаренко О., Братусь Б., Василюк Ф., Любченко О., Бугаєва І.,Черепанова І.* та ін.], як чинники змінених станів свідомості [*Богданов К., Мусхелішвілі Н., Сильницький Г., Слєзін В., Співак Д., Шрейдер Ю.* та ін.], як комунікативні акти [*Брюггеман У., Дулуман Є., Кожинова А.* та ін.], дискурсивно [*Карасик В., Мечковська Н., Бобирева Є.*], стосовно особливостей виявлення окремих лінгвістичних категорій [*Богдан С., Гаврилащук О., Даскалюк О., Маркуляк-Бережан Л., Лесюк М., Скаб М., Єршова О.* та ін.], поетики [*Аверинцев С., Лихачов Д., Топоров В., Олесницький А., Баран Г., Бовсунівська Т., Войтак М., Жулинська А., Чистяков Г.* та ін.].

Попри все це молитовна творчість піддається ефективному транслюванню хіба що з позицій естетичного потенціалу, решта аспектів молитовної практики утримують якість суб'єктивного досвіду. Специфіка молитовного діалогу як комунікативного акту також залишається переважно на стадії постановки питань. При цьому молитви справедливо вважаються прецедентними текстами, що є унікальними навіть для релігійного дискурсу.

Мета цієї статті – розширити знання про молитовний діалог завдяки аналізу раніше не досліджених його лінгвістичних аспектів.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання: проаналізувати вербальну поведінку адресанта; визначити комунікативно значущі аспекти мовчання адресата; схарактеризувати глибинну діалогічність молитви.

Об'єкт дослідження – українські молитви.

Предмет дослідження – вербалізатори діалогічної інтенції в українських молитовних текстах.

Молитви існують в усіх релігіях. Це форми духовного життя. Зазвичай молитва позиціонується як розмова з Богом. Деякі автори слушно зауважують, що молитві властивий глибинний тип діалогічності, який фіксується обов'язковими для молитви зверненнями, виділенням двох умовних сфер впливу, модальностями прохання, вмовляння, каяття тощо [8].

На особливий комунікативний статус молитви вказують її дефініції: «Молитва – піднесення розуму й серця до Бога, що твориться благоговійним словом людини до Бога» [2, 484]. За комунікативною інтенцією розрізняють молитви закличні, прохальні, славослів'я [2, 1990, 484]; вдячні [10, 2, 142]. У кожному із названих різновидів діалогічність буде виявлятись різною мірою і в різних формах.

На специфіку діалогу з Богом вказують і класифікації за презентаційною ситуацією: таємні, громадські, сімейні, почуті [3, 1995, 219] та за принципом втілення: усні (вербалізовані), мовчазні [10, 2, 142].

Зокрема, Н. Пуряєва у «Словнику церковно-обрядової термінології» дає наступне визначення молитви як «усталеної словесної формули, змістом

якої є звернення до Господа Бога, Пресвятої Богородиці та святих із проханням чи подякою або прославлення священних осіб і подій» [9, 77].

Зрозуміло, що діалогічність найбільш повно реалізується у проханнях, бо для подяки чи славослів'я монологічність є цілком адекватною формою вербального втілення.

На відміну від звичайного діалогу, в якому проявлені обидва учасники, в молитві вербалізуються насамперед почування молільника.

Формально Адресат молитовного звернення завжди залишається мовчазним. При цьому цілком очевидно, що мовчання може виявляти свої комунікативно значущі аспекти і входити в арсенал засобів впливу. На це звертали увагу дослідники (*Н.Д. Арутюнова, С.В. Крестинський, О.Є. Носова, Г.Г. Почепцов, Я.В. Шабанова* та ін.). Мовчання Адресата молитви, звісно, може тлумачитись по-різному. Проте в будь-якому разі воно є маркером сили та авторитетності Адресата. Адресанта ж воно змушує до риторичної активності, що виявляється: в аттрактивній функції – намаганні привернути до себе увагу; інформативній – пошук аргументів; емотивній – прагнення імпліцитно чи експліцитно вербалізувати свої переживання; оцінній – вплив на ставлення адресата до почутого. Кожна із названих функцій специфічно вербалізується.

Так, привернути увагу до свого прохання адресант молитви намагається насамперед номінаційними актами – іменами, в яких виявляє своє ставлення до Адресата. Воно імпліцитно фіксується в семантиці імен та їх емотивній кореляції, що вказує на доволі значний спектр почуттів (схиляння, любов, сподівання, вшанування, страх тощо): *Владико, Цар, Податель усіх благ; Хліб життя; Єдиний благословенний завжди; Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий Безсмертний; Царице моя Преблага, надіє моя Пресвята Богородице; Владичиця; Пресвята й Премилостива Володарко Богородице* тощо [5].

Бог та інші адресати молитовних звернень в іменах зазвичай конотуються через семантичну чи атрибутивну надмірність вияву позитивності. Особливою експресією позначаються імена Богородиці: *О, Всесвята Богородице, Діво, Володарко, вища від Ангелів і Архангелів, і від всього сотворіння Чесніша* [7, 8]; *Пресвята Богородице, пристановище сиріт і подорожніх заступнице, скорботних радосте, покривджених покровительке* [7, 44]. Отже, імена адресата молитовного звернення зазвичай фіксують та імпліцитно вводять у текст переживання адресанта, з якими він входить у молитву.

Іншими експресивними засобами, що виконують ту саму функцію, можуть виступати волання, заклики, виразна емотивність.

Особливу роль виконують спонукальні форми, які конкретизують модальність переживань адресанта: *Боже, полегши, відпусти і прости мені провини мої* [5, 360]. На відміну від, скажімо, запитань, цілком доречних в діалозі, спонукальні форми мотивують не до з'ясування позицій другої

сторони, а до згоди чи відмови виконати прохання молільника. Бог відповість один раз, і цього достатньо. Ця стилістична прикмета молитовного тексту закорінена у молитви Старого Завіту. Водночас своєрідний момент отримання відповіді від Бога у деяких псалмах (6, 9, 17, 19, 24 та ін.) цілком відчутний і зафіксований ритмічно, вербально й композиційно.

Наприклад, у 19 псалмі отримання знака від Бога про те, що він почув слова співця, зафіксовано так: у зав'язці хтось невидимий обіцяє і переконує (*Вислухає* ***тебе*** *Господь, захистить, пошле поміч, підкріпить, дасть, здійснить…),* у кульмінації – заклик звеселитися спасінням і звеличитися, за ним приходить радісна впевненість ***Я*** у своїх силах – розвиток подій, що закріплюється проханням до Бога і надалі не бути байдужим – розв'язка.

Розриви тематичної прогресії у псалмах підкріплені ритмічно. На кожному етапі ритм змінюється, фіксуючи місце порушення неперервності тема-рематичного ланцюжка. Майбутній час предикатів на початку псалма зазвичай змінюється на теперішній у наступних частинах: *Він пошле тобі поміч..., Він пом'яне всі жертви твої… – Тепер я знаю, що Господь спасає…відповідає…*[1, 582]

Окрім того, у більшості псалмів наявні рядки, що наближаються до афірмацій: той, хто співає, ніби сам собі дає установку-обіцянку під пильним контролем Адресата мовлення: *Буду ходити в домі моїм у чистоті серця мого. Не покладу перед очима моїми діла протизаконного; тих, що чинять беззаконня, я ненавиджу. Серце нечестивого не пристане до мене. Злого я не хочу знати…* (Пс.100).

У розв'язці закріплюється результат: *Щоранку буду нищити всіх грішників землі*…(Пс.100). Отже, тексти псалмів указують на те, що стан адресанта під час молитовного співу змінився. Ці зміни у той чи інший спосіб зафіксовані вербально. У псалмах бажане постає як реальне, актуалізоване прямо зараз як відповідь Бога чи Його згода на бажаний для молільника розвиток подій.

Дослідник молитов Старого Завіту У. Брюггеман пише: «У центрі молитви Ізраїлю стоїть вимога. Практика такої молитви, де дієслова стоять у наказовому способі, настільки звична для нас, що ми приймаємо її як належну, не помічаючи, наскільки зухвало звучать подібні звернення. Ці слова породжені потребами Ізраїлю, позбавленого ресурсів і поваги, який вільно й сміливо звертається до Яхве з проханням. У такий момент той, хто просить, ніби вищий у стосунках з Яхве і «наказує» йому діяти. Звісно, нас може шокувати таке уявлення про прохання. Проте в ситуації кризи, загнані у кут, ми скидаємо з себе чимало обмежень ввічливості й переходимо на примітивне мовлення. І тоді нам часто вистачає сміливості зайняти «командну» позицію» [4, 218].

У требних українських молитвах подібні дієслівні форми змінюють своє прагматичне значення. Вони реалізують насамперед атрактивну функцію й виступають містком до каузальної чи цілевказівної частин молитовного

звернення: «…***прислухайся*** *до гласу моління мого, і крик мій і стогін* ***почуй***. ***Бо*** *беззаконня моє покрило голову мою, і я, яко же корабель у безодні, поринаю у море гріхів моїх*» [5, 12]; «***Будь*** *мені грішному повсякчасним сподіванням, порожнього ж мого серця* ***зціли*** *хворобу, і душевним очам моїм* ***даруй*** *світлість. Тобі* ***бо****…*» [5, 38]; «***торкнись*** *сердець їх і скоро* ***відверни*** *від падінь гріховних, до спасительної помірності* ***приведи*** *їх,* ***ублагай*** *Сина Свого, Христа Бога нашого,* ***хай*** *вибачить…*» [5, 54].

Інформативна функція, що реалізується через пошук аргументів, мотивує часте використання у молитвах каузативів та конструктів мети, що у свою чергу прояснюють пресупозиції адресанта. Зазвичай вони вводяться імпліцитно: *Учини мене оселею Твого Духа Єдиного, а вже не оселею гріха, щоб по причасті від мене, як від дому Твого і як від вогню, втікали злочинець всякий і всяка недоля* [5, 366].

Діалогічну природу молитов і ефективність сакральної комунікації дозволяє підтвердити також аналіз їх емотивної релевантності. Методологічно цю можливість обґрунтував Р. Якобсон у роботі «Лінгвістика і поетика». Дослідником було виділено шість функцій комунікації [11]. З них, відповідно до категорій теорії інформації, експресивна, чи емотивна, функція інформує про стан адресата мовлення та його ставлення до змісту повідомлення. Ця функція реалізується у способі передачі інформації, вказує на параметри перекодування змісту з урахуванням суб'єктивного ставлення до дійсності. Тому в семіотиці діалогу зміни вербальної поведінки одного з учасників можуть розглядатись як відповідь на зміни у комунікативному стані іншого учасника. У такому розумінні вербалізатори емотивної кореляції стають інструментом, який дозволяє оцінювати та коригувати стан Адресата молитви.

При цьому характер вербалізації емоційних почувань адресанта вказує на динамічність його переживань. Часто у процесі молитви негативно конотоване переживання переходить у свою протилежність. Можуть мати місце також різноманітні трансформації емоцій навіть близької модальності. Це один із виявів пліромності, що визначає молитовний діалог.

Дифузний характер переживань адресанта засвідчує його хвилювання. Воно маркує силу й авторитет Адресата молитви, страх перед ним, схиляння тощо. Всі ці переживання отримують відповідну вербальну реалізацію.

Поява в тексті молитви вербалізаторів радості (як маркера розслаблення) також фіксує зміну стану адресанта. Попри те що у рамках пліромності ці зміни мають прогностичний характер, на суб'єктивному рівні релаксуючий ефект такої динаміки може сприйматись як відповідь від Бога.

У молитвах наявний цілий набір засобів емотивної кореляції (фонетичні, морфологічні, лексичні, синтаксичні, текстові та дискурсивні), що створюють значний простір для подібних перлокутивних ефектів.

Пріоритетність тих чи інших схем емотивної динаміки і вибір засобів її реалізації закорінена в конкретику молитовного дискурсу. Щодо вербального втілення ці засоби є традиційними інструментами мовного впливу, проте

важливою умовою є їх релевантність з категорією оцінки. Приміром, акцентовані семи (*Милостивого Бога Милосердна Мати, помилуй мене*), складні словотвірні форми (*Чоловіколюбче,Чудотворче, Животворящий*), оцінна лексика (*гріх, Благодать, душотлінний, злочинець, винуватці, істинне, премилосердний, утіхо, жаль, каяття*), неправильний порядок слів (*не злякаєшся страху нічного; молитвинице до Творця надійная; хліб наш насущний*), метафора (*Під крильми Його будеш мати надію; Світ на просвіту народів; Учини мене оселею Твого Духа Єдиного*), жанровий різновид (покаянна молитва, хвала, прохання), атональність молитовного дискурсу в цілому (під час молитви треба: «Всіляко уникати почуттів самозадоволення, радісного захоплення, мрійливости, а також зовсім не звертати уваги на будь-які видіння. Навіть якщо здається, що з'являється Сам Христос» [5, 471].

Прихильниками синергійних підходів висловлювалась гіпотеза про особливу форму отримання відповіді від Бога у вигляді більш тонких енергій порівняно з вербальною формою [6]. Проте наукової доказовості ця думка поки що не отримала. Водночас підхід Р.Якобсона виявляє достатньо високий рівень інформативності щодо її наявності.

Висновки. Молитві властивий особливий тип діалогічності, що реалізується в риторичній активності адресанта і мовчанні адресата молитовного звернення. Мовчання адресата молитовного звернення не заважає реалізації комунікативної діяльності, а навпаки стимулює її у специфічних для молитовного дискурсу формах. Стосовно адресата воно виступає маркером його сили та авторитетності; закріплює конфесійно регламентований розподіл ролей учасників сакрального діалогу (батько (хтось старший) – дитина, хазяїн – раб); виступає адекватною формою реагування в ситуаціях важливого і відповідального прийняття рішень.

Стосовно адресанта мовчання виступає індикатором його комунікативних інтенцій. Риторична активність адресанта виявляється в атрактивній функції – намаганні привернути до себе увагу; інформативній – пошук аргументів; емотивній – імпліцитно або експліцитно вербалізувати свої переживання; оцінній – вплинути на ставлення адресата до почутого. Кожна із названих функцій специфічно вербалізується.

Специфіка діалогічної природи молитви відповідає навчальним системам конотативного типу, до яких може бути віднесений і вербальний релігійний дискурс у своїх прагматичних аспектах.

У таких системах правильна відповідь до актуальних задач дається не у вигляді готового варіанту, а своєрідно об'єктивується за рахунок підказок та вказівок, де її шукати. (Зауважмо, що на певну спорідненість релігійного та дидактичного дискурсів вже звертали увагу дослідники – Бобирєва К.В., Прохватилова О.А., адже посутньо релігійне ставлення є когнітивним).

У молитвах роль подібних вказівок виконують імена адресата; форма звернення ("тикання"); вербалізатори емотивної кореляції через модальності оцінки, спонукання, попередження, вмовляння, заборони,

поради тощо; лексика із відповідним семантичним наповненням та емоційно релевантні граматичні форми і конструкти; засоби експресії.

Їх валідність забезпечується апелятивною функцією (реалізується у вимогах канонічності, правилах презентації тексту, його композиції, місці в ритуалі тощо), завдання якої вплинути на адресата з метою отримання результату, та метамовною функцією, яка визначає істинність мовленнєвого акту й забезпечує механізми адекватної передачі та оцінки інформації. Роль останньої виконують особливі стани, що асоціюються з молитвою (емоційні, розширеної чи звуженої свідомості).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту / [в укр. пер.] – К.: Видання Київської Патріархії УПЦ Київського Патріархату, 2009. – 1416 с.; **2.** Библейская энциклопедия [репр. изд. 1891 г.] / [труд и издание архимандрита Никифора]. – М.: Терра, 1990. – 904 с.; **3.** Библейский богословский словарь / [под. ред. священника В.Михайловского]. – М.: Изд-во Святовладимирского братства, 1995. – 568 с.; **4.** *Брюггеман У.* Великие молитвы Ветхого Завета / Уолтер Брюггеман. – М: Эксмо, 2009.– 224 с.; **5.** Молитовник. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2009. – 507 с.; **6.** *Мусхелишвили Н.Л.* Некоторые замечания к психологии молитвы: когнитивный аспект / Н.Л.Мусхелишвили, Ю.А Шрейдер // Московский психотерапевтический журнал. – 1998. – № 1 . – С.24 – 46; **7.** *Прохватилова О.А.* Православная проповедь и молитва как феномен современной звучащей речи: Монография / Ольга Александровна Прохватилова. – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 1999. – 364 с.; **8.** Поміч Пресвятої Богородиці: перед якими іконами Пресвятої Богородиці молитися в різних потребах. З історичним описом та молитвами до кожної ікони / [автор і складач, релігієзнавець Калінін А.В.]. – Б.м.: «Церковна майстерня», б.р. – 104 с.; **9.** *Пуряєва Н.* Словник церковно-обрядової термінології / Наталя Пуряєва. – Львів: Свічадо, 2001. – 160 с. Режим доступу : http: // www. etymonline. com. /. – Р.1340; **10.** Христианство: энциклопедический словарь: [в 3-х т.] / [ред. кол.; С.С.Аверинцев (гл. ред.) и др.]. – М.: «Большая российская энциклопедия». – Т. 2. – 1995. – 671 с.; **11.** *Якобсон Р.О.* Лингвистика и поэтика / Роман Якобсон // Структурализм: «за» и «против»: Сб.статей. – М.: Прогресс, 1975. – С.193 – 230.

Кобилецька Л. (Львів, Україна)

Фразеологізм як одиниця номінації (на матеріалі чеських фразеологізмів на позначення часових та просторових відношень)

У статті розглядаються особливості семантики чеських фразеологізмів на позначення часових та просторових відношень. Унаслідок проведеного дослідження обраної групи ФО робиться висновок про те, що фразеологізми виконують важливу номінативну функцію, беруть участь у членуванні оточуючого нас світу.
Ключові слова: *номінація, фразеологізм, семантика, значення.*